

Arte Popular

La protección de la casa y les sos



pertenencies, de les personas y el so armentíu, foi un esmolecimientu siempre presente na sociedá tradicional. Los peranchos murios y les cubiertes podíen abellugar la casa de los bastiaos y otros elementos; les piedras del rayu llantaes nel teyáu –piedres pernadies que se creyía, allanzaben los esclaraes de trueno al cayer, polo xeneral azaos neolíticos– refugaben de la casa esti fenómenu; pero na mentalidá popular inda esistíen otres fuerces intanxibles de calter gafu que podíen caltriar a les persones, al armentíu, a les colleches: bruxes, agüeyamientos, espíritus malignos... qu'acordies coles sos característiques, esconxurábense na sociedá tradicional asturiana con ensalmos, ritos llustrales, fumaces, amuletos líticos, tronaría de lloqueros o tanxíu de campanes.

La prinda de les fuerces consideraes como positives al traviés de debuxos y símbolos máxicos como forma propiciatoria o d'amparu, ye una constante a lo llargo de la hestoria. Desdexando otres implicaciones estétiques, ye nesti contestu onde tenemos d'encuadrar delles manifestaciones del arte popular asturianu que va usar n'abondos casos, figures de gran antigüedá perdocumentaes nel Bronce Final y la Edá del Fierro europeos: d'elles de tipu astral, que'l so xustu significáu namái podemos albidrar (trisqueles, tetrasqueles, hexapétalos o flores d'agua, círculos de rayos); zoomorfos (páxaros esquematizaos, culiebres, caballos); antropomorfos (tiestes humanes, guerreros); vexetales (ente los que destacamos el ramu de texu), motivos xeométricos enriestraos, etc. N'otres ocasiones va dise a fórmules concretes de la relixón cristiana, con un significáu precisu: cruces de toa mena, cálices y otres representaciones místiques, ya invocaciones relixoses, que tallaes na sobrepuerta la casa, aguilonos y ventanes, nel arca, en horru, o debuxaes nos lloqueros y nos cuernos de les vaques, actuarán de guardianes contra'l mal. La funcionalidá simbólica del arte popular asturianu, la voluntá poro de caltriar la realidá, espéyase bien a les clares nel cambéu o amiestu de les figures más antigües coles propies de la relixón cristiana, con significáu yá conocíu. El motivu d'un tetrasquel inscritú nun círculu con rayos, surdiendo al empar d'un cáliz, qu'apaec nuna panera del occidente asturianu, xunciendo d'esta miente símbolos solares cola figura del "Santo Sacramento", ye bona amuesa de la capacidá de sincretismu del arte popular, y perafita al empar el calter simbólicu de les sos manifestaciones.

Vezos, Costumes y Festexos

Col bautizu entama'l ciclu vital de los asturianos. Los padrinos regalen al afiyáu, tolos años per Pascua, la pegarata o bollu (pan dulce o mantecáu), fasta qu'aquel se case. Alredor de los 14 años los fasta entós rapacinos ingresen nel grupu de los mozos con toles prerrogatives: cortexu, engarradielles rituales como prebes de virilidá, etc. Xustamente una de les costumes al rodiu'l cortexu fói facelo en comunía dellos mozos, en casa la moza y colos pas d'ella delante; ensin escaecer la de "char la presona", que facíase nel cuartu de la rapaza, sentáu'l mozu nel catre y deitándose ella con camisa. El casamientu consistía nel "rebody" o petición de daos pa los recién casaos (pal primer añu) qu'acompañábase de tabacu y los "cantiellos" (cachos de pan dulce). Facíase la boda, cola correspondiente llacuada en casa la novia, y la "torna-boda", col acarrexu del axugal de la novia nel carru'l País, acompañáu de gaiteru, y siguiu de tolos invitaos a caballu fasta que llegaben a casa'l noviu; ellí, si yera'l mesmu día de la boda, facíase otra llacuada con xinta y cena, y si yera a los ochu díes, facíase cena y baille al son de la gaita hasta riscar l'alba. Nel entierro, les notes más característiques márcales el veloriu, nel que llórase'l cálbre (hasta con llorones profesionales); la oblada que se pon na sepultura: pan, vinu, carne, granos, etc. (los más pudientes llevaben una magüeta delante la comitiva fúnebre); o el vezu de nun quitar la montera namás que pa char un puñáu de tierra (depués de besáu)

pola caxa'l1 muertu. Darréu faise la llacuada funeraria, que fina col responsu del cura y el trancar de les ventanes de la casa. No tocántenes al ciclu festivu, nel tiempu enverniegu de Navidá al Antroxu danse los revesti- mientos, comedies, petición d'aguilandos y comidaes; Cuaresma, Selmana Santa y Pascua, son momentos de purificación, cultos y propiciaciones, coles sos práctiques piadoses, de bendiciones, ayunos, abstinencies y procesiones. En mayu, col cantu'l1 cuquiellu, ábrese un nuevu ciclu del remanecer de la vida que tien el so cumal en San Xuan, fiesta máxica del solsticiu de vranu y e contautu col mundu de les xanes, fogueres y dances rituales, de virtues milagroses del fueu y l'agua, d'enrames de fontes y ventanes. Nesta temporada de branu prodíguense les romeríes y les fiestes patronales, cola foguera na víspora, alboraes al son de la gaita, procesiones de panderos y ramos, el pináu de les mayes, la puya l'ramu, el baille y la xinta nel prau metanes la romería, asiguiendo bailles y xuegos fasta l'ótru día. Les salees, procesiones marineres cola bendición de les agües de la mar, tienen llugar también nesti tempu, que cola bendición de les agües de la mar, tienen llugar tamién nesti tiempu, que fina cola cueya de los productos de la tierra y la baxada del armentíu de los puertos.

Payares abre'l1 nuevu ciclu ("por Tolos Santos la nieve pelos altos") qu'avisa l'iviernu, cola preparación pa la temporada fría, col cultu a los muertos (los antepasaos), la celebración de la matanza'l gochu y el tiempu de recoyimientu.

CAZA, PESCA Y CUEYA

Nel estudiu de la evolución cultural d'Asturies, les práctiques de la caza, la pesca y la cueya apaecen na basa de toles sos formes d'organización económica y social dende la Prehistoria. Fasta va bien poco, estes actividaes foron una parte cuásique vital na economía familiar de subsistencia, dedicándose munches vegaes ún o más miembros de la familia a cazar animales nel monte o pescar nel ríu. Y ye que los recursos cinexéticos y fluviales foron tan abundosos n'otres dómines que, nel casu de delles especies como'l xabaryl, el llobu, l'osu, la foína, los melandros, el llobu cervical, les llóndrigues, los raposos, etc., llegaron a ser consideraes alimañes (el Diccionariu-Xeográficu Estadísticu-Hestóricu de Pascual Madoz -medios del sieglu XIX- fala d'osos en ventiún conceyos, y de llobos en tou'l1 territoriu, que llegaben hasta les playes de Llanes). Poro, la profesión d'alimañeru taba bien vista, hasta'l1 puntu de que yeren recompensaos pol so llabor con garduños y llazos, siendo'l1 arte más espectacular el de los caleyos, chorcros o pozobales pa cazar llobos, o el pezugo pa cazar osos que cita'l Diccionariu de Madoz n'Armenande (Allande). Pola so topografía, Asturias ye un País de ríos de tollos andares y traces, pue dicise que nun hai aldea que nun tenga ríu o regatu que-y seya propiu. D'ellos sacábense salmones, reos, truches, llamprees, con bayura d'artes: dende la caña de cañavera fasta les masives de la garrafa, el paradexu, el tresmallu, el refuelle, el ñasu o trullón, etc. o dir pela nueche "a la rellumera, con candiles. Los salmones, reis anguañu de los nuevos ríos, foron tan abundosos que se garraen coles fisgues toles temporaes, llegando a faese fuelgues nes obres del ferrocarril a Lleón, nos caberos años del XIX, por tar los obreros "fartos" de xintar y cenar salmón. La cueya d'ablanes y nueces, sobre tou, tuvo muncha importancia económica; la mayor parte de la producción yera mercada por mayoristes que percorríen los pueblos pa esportala depués pelos puertos, sobre tou a Inglaterra; les castañes yeren destinaes al consumu domésticu; y los montes comunales ufiertaben la madera que facía falta pa les industries rústiques, lleñe pa la casa, y al traviés del drechu de poznera (los árboles -el vuelu- son propiedá del que los planta y la tierra -el suelu- sigue siendo comunál), espaciu pa es- pardir castañeos y frutales.

Deportes asturianos

Guei, vamos falar de los xuegos y deportes tradicionales, que formen parte de la cultura popular asturiana. Estos xuegos y deportes tan directamente deriváos de les llabores cotidianes, y camudaben en competencia y festexu la rutina diaria.

El trabayu vinculáu a la tierra, ta nel orixen la mayoría los deportes tradicionales asturianos: concursos d'afilar la gadaña, de segar, de faer balagares... Un d'ellos ye la Corta Troncos, qu'esiste en toles rexones madereres del mundu en modalidaes más o menos asemeyaes. Hai delles variantes: con hachu, con troncón o sierra pa cortar árboles, y, la más espectacular, que ye subise enriba un troncu mangáu drechu y cortalu d' arriba

abaxo, prácticao na más polos más gallos.

La Tira gües ye tamién un trabayu, nesti casu ganaderu, fechu competición. Y hai que ver güei esos enormes animales, cuasi desconocíos nes zones urbanes y desaparecios nel mediu rural dende la llegada'l tractor, cola so impresionante mole, xunto a les pesaes cargues (hasta dos tonelae) que lleguen a tirar.

Les Carreres de Cintes a Caballu ye quiciás una vieya reminiscencia de los famosos torneos medievales . Nesti deporte los xinetes han meter, al galope, la so pica o llanza pel furacu l'arandela d'unes cintes colgaes a lo llargo d'un cordel ente dos postes. La dificultá del xuegu y la espectacularidá de la carrera los caballos faen d'esti deporte ún de los más prestosos.

El xeográfu romanu Estrabón, nel sieglu primeru d'esta era, falaba de la llucha comu ún de los deportes practicaos polos antiguos astures. El Baltu ye la modalidá más practicada de llucha asturiana, na que los contrincantes tienen que garrase pela parte arriba del cuerpu, como abrazándose, y tratar de baltar, de tirar el contrariu al suelu. Les normes son firmes y controlen la agresividá los deportistes en tóu momentu. Ye una variedá de llucha perantigua y ya nos capiteles románicos (ss.XI y XII) apaec representáu esti tipu de llucha astur.

Otru deporte astur por escelencia ye'l Tiru'l Palu, onde dos persones miden les os fuerces sentaos nel suelu, xuntos pelos pies y garrando al mesmu tiempu un palu. Pa ganar, el que más tire tien que llevar al otru del suelu. La Llave ye un xuegu de puntería nació en tiempu la Revolución Industrial. El so orixe puidiere tar nuna llave de les emplegaes pa xunir les travieses del ferrocarril colos raíles. Los obreros, nel fuelgu, mangábenla drecha'n cualquier requexu y facien puntería con ella, tirando-y piedras o lo que tuvieren a manu.

Agora tirénse fiches de metal y según onde-y den, valórase la puntuación. Esti deporte, apaeció a lo primero en Xixón, esparidióse rapidamente per bona parte de la xeografía asturiana.

El Llanzamientu Barra ye mui asemeyáu al llanzamientu xabalina, la mayor diferencia ye que, nesti casu, emplégase una barra fierro o aceru de les del trabayu. Tuvo estendíu per toa Asturias y bona parte de la montaña lleonesa, y cuerre peligru d'estinción.

Otru deporte popular y tradicional estendíu per bona parte del mundu ye'l Tiru Cuerda, que llegó a ser olímpicu nes primeros Olimpiaes de la Era Moderna. Aunque tien l'apariencia d'un xuegu de neños, el Tiru con Gomeru fói un deporte que gozó tamién d'un fuerte punxu na sociedá asturiana. La Rana ye tamién un xuegu popular espardíu per tola Península Ibérica. Y ye qu'esisten deportes autóctonos que son, a la vez, universales. Como el pulsu, les carreres o les engarradielles, que nun necesiten esplicaciones.

Pero el deporte asturianu por escelencia ye'l **Xuegu los Bolos**, qu'estiéndese per tolos conceyos del país astur. Desti xuegu existen importantes variedaes. Les más famoses y espardíes son: la Cuatriada, el Birle o Bolu Palma, el Batiente y el Bolu Tinéu o Bolu Celta. Hai tamién delles variantes locales, que se xueguen namás en determináu pueblu o llugar (Bolos de Somiedo, Bolos de Cuideiru, Cuatrín d'Agones..) El Dexabolu ye la única na que, en cuenta tirar con bola esférica, tirase con otru bolu.

Los Bolos, que fueron deporte nacional d'Asturies durante siglos, cada vez se xueguen menos. Les boleres, qu'hai 50 o 60 años plagaben tola nuestra xeografía, hasta'l puntu de que nun había barriu rural o villa ensin bolera, fueron dexándose pa prau. Pero a pesar del abandonu, los Bolos, comu deporte de competición y espectáculo y comu esparcimientu nos ratos d'ociu, resístense a desaparecer.

Precisamente en xunu de 1996, en Xixón, celebróse la 1ª Muestra de Xuegos y Deportes Tradicionales Asturianos, los Xuegos Olímpicos Asturianos, que tuvo la so continuidá n'años sucesivos.

Ganadería: Pastores, brañes y Armentíu

Cada castra d'animales dondos pertenez nel so aniciu a una triba de xente determinada, pos ensin homes nun hai animales adomaos.

E'l estudiu de les races doméstiques autóctones d'Asturies empobínanos a la Edá del Fierro. La ganadería constituyía ún de los sofitos básicos de la economía castreña y les races trayíes nesta dómina son les mesmes que inda se caltienen, delles como vrueru finxu de las explotaciones ganaderes de güei, como la vaca roxa (casina y carreñana), y otres como auténticu símbolu del País, como el pony asturcón. A éstos tendríemos d'añidir la oveya xalda, el gochu'l país o gochu celta (el de la urecha llarga) y quiciabes otres, obxetu d'actuales estudios, como la pita pinta y la cabra bermeya.

L'aprovechamientu estacional de los pascones nos puertos dio llugar a una serie d'asitia mientos distribuyíos altitudinalmente, que comprenden un conxuntu de praos pal armentíu –de gadañu o de pastu– y construcciones específiques mesmu pa ésti, que pa vivienda o abellugu de vaqueros: son les brañes, mayaos, vegues y puertos. E'l treslláu del ganáu a estos llugares dende lo cabero la primavera fasta la seronda –de San Miguel de mayu a San Miguel de setiembre– a cargu d'ún o de tolos miembros de la casería, les sos estremaes formes de propiedá y d'usu, y el tiempu d'estancia nos mesmos, formen una complexa re– alidá na que destaca la trashumancia de los vaqueiros d'alzada, una migración estacional de tola familia col so armentíu y les sos pertenencies. Sicasí, nun foi ésti l'únicu grupu que facía l'alzada ú Asturies, existen dellos exemplos en Llena, Ayer o Llanes, siendo de solliñar los casinos qu' esfrutaben d'antiguos drechos de pación nes Mariñes de Villaviciosa.

Anguañu, la ganadería asturiana ye fundamentalmente de vacunu (más de 400.000 vaques censaes), siendo de llechi sobre tou na costa y valles interiores (648 millones de llitros de producción nel 1994), y de carne (más de 60.000 cabeces sacrificaes por añu) nes xerres y montañes de la Cordalera, con perbones cabanaes de vaques del País.

Instrumentos musicales, Cantares y Bailles

L' organografía popular astur amesta los instrumentos musicales de más raigañu colos que truxeren tiempos y modes. La base rítmica del baille antiguu son los panderos y panderetes, siempre femeninos. Nes manes de los bailladores, les castañueles y los pitos respuenden al ritmu de los panderos y dan ocasión al llucimientu individual. Cuando nun hai posibles, adáptense los preseos de la casa, el vanu y la payella tamién acompañaron al baille; esta creatividá ta perviva nos instrumentos de vientu de fechura casera, quiciabes los más variaos: cuernes, berrones, xiples de güesu, zampoñes de centén... nuna tradición pervieya que xi Asturies pué rastrexase casa per casa. Más serondiega, y venceyada a la romería, ye la parexa de gaita y tambor. La hestoria de la gaita (l'instrumentu más afitáu na cultura popular asturiana) ta documentada na Baxa Edá Media, anque'l tambor, na so forma d'angüañu, tien el so aniciu nes bandes militares del sieglu XVIII. Otros instrumentos melódicos de gran puxu foron el vigulín y la zanfonía, que sonaron en mercaos y ferries nes manes de ciegos méndigos, xunto al bombu, la pandereta o los fierros. El clarinete y l'acordión aportaron a la música astur nel sieglu XIX pola influyencia de la cultura urbana, como dellos sonadores mecánicos –pianos y organillos– que, al entamu del sieglu XX, ficiéron perder veceros a los músicos tradicionales. La toná ye la forma musical de mayor prestixu, algamando'l significativu nome de canción asturiana. Ye perflorada, desixe bones cualidaes físiques y cántase en solitariu, a la rueda'l carru'l País o al son de la gaita nun ritual que se caltién puro. Los tipos de toná estrémense per zones xeográfiques (Carreñana, Allerana) o polos conteníos (minera). No tocántenes a les formes coreográfiques, n'Asturies conviven dos conceptos dixebras: les dances y los bailles. Les primeres tienen un calter más solemne y nelles aldovínase un primitivu sen máxicu–ritual comu manifestaciones de muncha perduración a lo lluegu'l tiempu. Ente les qu'entá se caltienen güei tan el Corri–Corri de Cabrales, la Llueta de Bual, les dances de palos y arcos, la danza pelegrina y la Danza prima, con delles variantes d'otru sen yá más festivu. Ente les desaniciaes destaquen les d'espades. Los bailles, la otra forma coreográfica, caracterícense por movimientos más llibres y folixeros y por ser más amenes a los cambios y modes; hai dellos tipos: bailles a lo suelto (xota, saltón, muñera y pericote), a lo agarrao (valsiao, pasodoble, polka, rumba, etc.), bailles de corru (xirandiles, cariao) y bailles de xuegu (ríu verde, la raposa, etc.)

LA GAITA

De tolos instrumentos musicales que formen l'ampliu campu de la música popular, la gaita ye ún de los más embruxiladores, tantu pola apariencia externa y el soníu gayoleru comu pola función social que tien .

La so nacencia piérdese na nueche los tiempos. Aunque la mayoría de los investigadores y musicólogos coinciden n'atribuyí-y una antigüedá anterior a la era cristiana y un orixen mesopotámicu, hitita o sumeriu, lo único que paez que ta claro ye que llegaría a Roma a través de les conquistes n'Oriente y que seríen los propios romanos los que la difundiríen per tol Imperiu.

Cuesta faer una clasificacién de les gaites, yá que habeles hailes casi per tol mundu. Amás de n'Europa , existen diferentes tipos n'Asia, en Norteafrika y Arabia, pero, ensin duda, d'esta estensa familia, les más conocíes son les de tipu europeu-occidental (asturiana, gallega, escocesa, etc..)

Esti tipu de gaita componse d'un depósitu d'aire, dos o más tubos sonoros, según tengan dos o tres roncones, y un tubu auxiliar (soplete o portavientu) pa introducir l'aire nel fuelle.

Lleven además unes lengüetes,dobles nel punteru y cencielles nos roncones (les payueles y payones), que son les que realmente producen el soníu y son l'alma la gaita.

Toes estes gaites son bastante parecíes ente elles y aunque la más evolucionada seya la escocesa nos últimos años tamien los artesanos asturianos, gallegos y bretones consiguen, calteniendo la tradición, unes gaites cada vegada de meyor calidá.

La gaita asturiana experimentó nestos últimos años una gran evolución pasando de ser una de les más primitives a ocupar un llugar destácau nel mundu cola invención de la gaita ellétrica.

Teniendo'n cuenta'l tonu, les gaites asturianas dividense 'n tres tipos diferentes: grillera, redonda y tumbal. La grillera ye la más aguda y chillona de les tres y aunque anguañu yera la más usada, agora limitase'l so usu al acompañamientu de los grupos de danza o en pareyes aislaes de gaita y tambor.

La redonda ye la más utilizada n'actualidá. Tien un soníu más anchu y agradable que la grillera y úsase pa acompañar la tonada o canción asturiana, pa tocar nos grupos folk y pop y ye tamien la más utilizada nes bandes de gaites y tambores. La tumbal tien una sonoridá más profunda y grave y ye más adecuada pa acompañar les voces graves na cancién y nes mises de gaita. Usáse tamien nes bandes de gaites y nos grupos folk.

Hay diferentes escuelas de gaiteros, coles sos diferentes técniques, estilos y formes d'espresión. Si tuvieramos que citar algunos gaiteros famosos tendríamos qu'aniciar pol de Llibardón, Ramón Garcia Tuero, que tocaba y cantaba al mismu tiempu y que fizo xires por Europa e Hispanoamerica. Y al par, Xosé Remis Vega , el Gaiteru de Margolles, creador del estilu Remis, difundió dempués pol so fíu Xosé Remis Ovalle, que fue Gaiteru Mayor d'Asturies y d'España y fizo tamien xires por Europa y América.

Aparte de ser l'estrumentu más representativu de la música popular asturiana, la gaita ye imprescindible na inmensa mayoría des actividaes que se desarrollen na rexén. Además de les típiques parexes de gaiteros y tamboriteros que amenicen les romeríes, la gaita forma parte del repertoriu de los grupos de danza y bailes tradicionales y xuega un papel perimportante na tonada asturiana. Otra de les facetes tradicionales de la gaita ye el so emplegu comu estrumentu relixosu pal acompañamientu de mises, procesiones y demas liturxes.

Dende mediaos los años 70, nos que los grupos del Nuevu Canciu Astur incorporen la gaita nes sos grabaciones discográfiques y nes actuaciones en direutu, la llínea seguida ye ascendente e imparable, tando presente na actualidá n'orquestes, grupos de folk, rock, pop, etc y muy especialmente a traviés de les bandes de gaites, numberoses formaciones de gaiteros y gaiteres cada vegada más estendides y demandades pa tou tipu d'actos festivos o institucionales.

El fenómenu Hevia, que nun se puede llamar d'otra manera, cabezaleru nes llistes d'esitos y convertíu'n en Númberu Unu mundial, vistió esti vieyu instrumentu cola tecnoloxía del sieglu XXI, abriendo puertes a los artistes asturianos del nuevu mileniu. Y tóu esto , a pesar de que la enseñanza n'Asturies ye muy precaria y mayormente autodidacta.

El gran númberu de xente , sobre tóu xoven, que ta deprendiendu , l'altu nivel de los enseñantes y la calidá alcanzada na fabricacién tan pidiendo a gritos la puesta'n marcha duna Escuela d'Estrumentos Populares y Folclore, comu hai ya notres Comunidaes Autónomes.

LA MAR

Aprovechando una esposición que tuvo llugar en Xixón, La mar nun espeyu: Evaristo Valle y Nicanor Piñole pa, de la mano de los dos pintores asturianos más señeros de la primera metade desti sieglu, facenos gavilota y empapános de sal . La mar ye un tema habitual na obra destos dos grandes artistes.

Valle y Piñole capten un de los principales aspectos del paisaxe humanu d'Asturies: los tipos y personaxes qu'habiten a orielles del Cantábricu, los oficios de la mar, la vida que transcurre nel puertu o la playa . La mar de la pintura ye la mar de la calma, comu una llastra ñidia, un cristal, qu'espeya lo que tien alreduer. Y asi vemos Asturias dende la mar, 340 km. de costa con más de 200 playes d'arena fina, negra pola pizarra al occidente, blanca pola caliza al oriente, grandes y pequeñes, turístiques y vírxenes.. Y más de 20 puertos, la mayoría pesqueros, coles casines pendientes, asomáes a la baranza, calteniendo la tierra, xixilantes. Ensin contar los accidentes naturales, la sucesión d'entrantes y salientes que rompen la llínia del perfil costeru, cuasi rectu sinon fuera pol cabu Peñes, el cabu Torres y otros llonxanos , y les ríes que del Eo a Tinamayor van sucediéndose. Ye la mar na baxamar, la qu'afala a caleyar pente'l pedreru, mariscando.

Fae casi 9.000 años los asturienses poblaben la cornisa cantábrica y distingúense por ser consumidores n'altu grau de mariscos y moluscos, especialmente llámpares, bígaros, moxones, oricios.. hay coses que nun cambien col tiempu. L'aprovechamientu los recursos marinos mantíense inda güei. Nun ye raro ver polos pedreros xente plescando cola subida la marea, coles ñases, los trueles o les manes .

Mar abuxarácá, qu'avienta los pescaos nel suelu la rula y esparde pescaderes peles calles. Porque la mar nun sólu da sustentu, da también trabayu. La plesca ye una forma de vida pa munches families. El puertu de Cuideiru abelluga la mayor flota pesquera d'Asturies, na so mayoría artesanal, dedicada a la plesca la merluza'l pinchu. El mayor volumen de les captures destínase al consumu familiar, aunque importamos el doble. Nos numerosos puertos asturianos, la plesca dió pasu al esporpolle de la industria conservera.Ye'l casu de Candás, qu'hasta la década los 60 fue un puertu perimportante. Dende los años 30 na so rula fixabase'l preciu del bocarte y el bonito pa tol Cantábricu, comu consecuencia del gran númberu de fábricas conserveres de pescáu --ocho-, que llegó a tener . Esta industria, n'otros tiempos puntera, vió cerrase nos últimos años varies fábricas --agora'n Candás, sólu queden dos-, anque últimamente paez que se nota alguna recuperación nel sector, asociáu a les conserves artesanes d'alta calidá. Y equí tá la mar que se engafenta, somorguiando los barcos na galerna. Nun hay un inviernu ensin naufraxos; entoavía esti primer día del añu, la vagamar semó'l desastre na flota Puertu Vega. La mar trága los barcos, y a la ruina familiar suménse delles veces funestes consecuencias ...

Los pintores pinten homes y mueres cola mar de fondu, cola mar nos güeyos,colos güeyos na mar. La pintura ye l'espeyu onde se reflexen los tipos humanos, les costumes, los vezos, la faena... formes de ser y de vivir , retratos d'un pasáu que ye presente enagora, y que llucha por ser futuru. Dafechu, l'espoxygue la actividá pesquera ye fundamental pa la diversificación de la economía rexonal. Nestos tiempos de reconversiones, blanca, de la llechi; gris, del fieru; prieta, del carbón, quiciaves l'azul de la mar seya'l color alternativu, si dexamos dalgún díi de contaminala.

La mar del emigrante. Héstóricamente un últimu recursu pa los asturianos foi la emigración. El movimientu

migratoriu d'asturianos p'America fue particularmente intensu durante el último quartu de siglu pasáu y el primer terciu desti. Homes y muyeres expulsáos del paraísu natural , cargáos de ilusiones, lixeros d'equipaxe, cruzaben el charcu sin saber si diben ni a llegar a puertu. Pa los que queden, la mar ye'l filu umbilical , la llave l'alcordanza; l'orbayu salobre de les llárimes, el ruxeruxe ensin fin de les ausencies.

Pero la mar ye tamién el descansu y el ociu, un xuegu pa los niños. El veraniar xunto la mar ye una costume relativamente reciente, que empezó'l sieglu pasáu como talasoterapia y a fines desti ye'l pegollu d'un de los sectores más florecientes del Principáu. Asociáu a los meses de verano espolleten la hostelería y el turismu. El gran númeru de visitantes puede disfrutar amás nestes feches d'un sinfín d'actos culturales, romeríes y folixes que conviden a echar el cuerpu a la calle 'l día y la nueche.

Dicivos, p'acabar, que, como dixo'l poeta *mar ye palabra de tierra adientru/ Nun decir el mar, decii la mar/ acostumaívos a llamala col nome que—y punxo/ la mano que la sabe ya en sin vela/ el güeyu fechu angüeña de mirala.*

Asturies, fía del agua, nun puede esmolecese d'amparala. El recáu de güei, ye ecolóxicu, ye vital: tenemos que prometé-íos a los fíos de los nuestos nietos y a los sos fíos, que alcontrarán la mar de les pintures comu taba, que seya dafechu la mar comu'n espeyu. Curíaila.

LES MADREÑES

Les condiciones naturales d'Asturies son les meyores pal desarrollu los árboles comu'l carbayu, la faya o el castañu. Antañu casi tola rexón yera viesca, lo que facilitó l'aprovechamientu los recursos madereros. La madera fue durante munchu tiempu elementu imprescindible na vida cotidiana.

De madera faeranse aperios, cacíos, muebles, xarrés...y calzáu. **La madreña** ye un calzáu que se asemeya al zuecu. Ta fechu d'una sola pieza de madera, cerráu pola parte superior , empicaxáu y con tacos nes suelas. L'orixen de les madreñes o almadreñes piérdese na nuechi los tiempos, y contamos con teoríes pa tolos gustos: dende'l más puru determinismu xeográficu (pal barru), a la influencia celta. Lo que ta claro ye que ya s'usaben enantes la llegada los romanos, aunque entós yeren más rudimentaries. Nel entamu sería una simple tabla suxeta al pie por tires de piel. Con variantes, iríen evolucionando dende les formes que dexaben descubierta la parte superior, hasta la madreña cerrada que conocemos. El pisu tamién camudó en grosor hasta llegar a los dos o tres tacos d'agora.

Hai exemplares d'estes característiques en Suecia, Dinamarca, Holanda, Alemania y Francia pero onde tienen mayor implantación y pervivencia ye nel noroeste ibéricu. Será na Cordillera Cantábrica, ente los Ancares de Lugo y el ríu Miera en Cantabria, donde esti particular calzáu alcanzará mayor evolución, diversidá tipológica y difusión ente la población. Dafechu, en tolos conceyos y parroquies había madreñeros.

L'oficiu de madreñeru alternábase coles llabores del campu y tresmitíase de xeneración en xeneración. La producción nunca fue masiva, y el consumu mayor yera llocal, magar que demientres munchos años abastecimos de madreñes a tol norte d'España. L'oficiu de madreñeru debió ser ún de los más rentables de la industria artesanal. **Xovellanos** decía nos sos Diarios refiriéndose a Puente los Fierros "*fábrica de madreñes en que trabayen casi tolos vecinos pa llevales a la Feria del Camín, pues consúmense toes en Lleón y comu ellos son los portadores, traen al país toles ganancies*". Otros dos grandes centros madreñeros, además de Puente los Fierros, fueron Casu y Somiedo. La madreña casina, tamién llamada tarnina pol cercanu Puertu Tarna, ye negra y lisa y fue'l modelu más estendíu del oriente astur. Los distintos nomes que reciben les madreñes suelen indicar la procedencia o la forma quirosanes, alleranes, redondes, d'escarpín.

Esisten **dos grandes tipos** de madreña, la nomada d'escarpín y la de zapatilla. La primera ye la más antigua y el so usu estinguiose col del escarpín, que yera un calzáu interior de llana, sin armadura alguna. La segunda ye la madreña actual, más lixera y escotada, adaptada a la moderna zapatilla de pisu de goma.

La elaboración de la madreña llévase a cabu nel taller, que solía tar na antoxana o nun tendexón. La madera más usada ye la de castañu, bedul, faya, nozal, pláganu y cerezal. Una vez cortada, trocéase desbastandola primeru col fachu y dempués cola azuela. Una vegada que tá conseguía la forma triangular, afuráquense cola gurbia y el tarabiellu lo que ye'l empeine y la boca. L'interior rebáxase cola llegra y l'esterior suavízase col raseru, suxeta la madreña nun maderu preparáu, que permite colgar d'él la ferramienta, facilitando la llabor. Nel pisu tallaránse los tazos. Una pea atrás y dos o una llarga horizontal delante. El procesu continúa col arreglu la boca y bordes col cuchiu y la talla decorativa con gurbia y punzones.

Hasta qu'aparecieron los barnices industriales, finabase col afumáu que ye lo que-yos daba'l collor, doráu o prietu. N'Asturies central y occidental conseguíase'l negru con rames y fueyes de dalgunes plantes. Nel restu, el collor yera pardu tirando a roxu, pa lo que quemaben felechu verde o pocu secu. Aparte la estética, **l'afumáu impermeabilizaba la madreña**. Les ampeyes o tacones pueden dir ferraes con clavos (los de la madreña llámense carchueles) y, en tal casu, rodéense con un alambre y chapa, pa que nun abran. Los ferraxes usábense pa evitar el desgaste la pea, asina comu pa non resbaslar. En vez d'un trincu (qu'asina llámase tamién al clavu), por zones, gastaben tarugos recambiables, de madera más resistente que la propia madreña. Col tiempu, l'asfaltu los caminos y la desaparición de los ferreros, llevaron a camudar les carchueles por tacos de goma.

La decoración consistía nel grabáu de la puntera con motivos vexetales o xeométricos, qu'imitaben los elementos del calzáu. Varía col tipu de madreña, la zona y el madreñeru. Pueden ocupar tol empeine o dir en bandes circulares de la boca al picu. El sogueáu, les conches o la cruz gamada, son constantes na decoración asturiana dende la época castreña y podemos encontralos tanto na madreña comu'n muebles, hórreos, cerámica o piedra. **Comu accesoriu pa la nieve**, acoplábense marañones o barayones, que son unos aparatos de madera, apaecíos a les raquetes, que suxetábense con correos y aumentaben la estabilidá. Nes zones rurales entoavía s'usen abondo les madreñes y hai puestos en tolos mercáu d'Asturies. Pa caleyar ye lo meyor, y anque agora munchos caminos tan asfaltáu íA ver quien va al prau o a la cuadra ensin madreñes! .

L'ANTROXU

Fae munchos siglos que Don Carnal pasó a tar presente nel calendariu festivu de los pueblos, y, dende llueu, tuvo siempre mayor ésitu popular que la so inmediata sucesora, Doña Cuaresma, la austera.

La práctica de faer mazcaraes en Febreru ta esparría pel Occidente cuantayá más de 2.000 años, pudiendo dicise que los primeros fueron los griegos, que celebraben nesti mes les Antesteries, n'honor a Dioniso.

El carnaval n'Asturies, recibe'l nome d'Antroxu, coles variantes de antroido, antroiro, antroyu, antrueyu o entrogio, toes elles col sinificáu de entrada, procedente del latin introitus, por pasar darréu a la Cuaresma, Semana Santa y Pascua.

Pa saber cuando cae l'Antroxu, lo meyor ye la cuenta la vieya. Localizáounel calendariu'l Domingu de Pascua, que cierra la Semana Santa, contamos 7 semanas atrás. Na cabera afínca el miércoles de Ceniza que anicia la Cuaresma, y que ta precedíu del "sábadu frixueleru, domingu lardeiru, llunes gordu y martes d'Antroxu".

Y ye que a l'ayunu y l'astinencia cuaresmales val más llegar bien fartucos. L'Antroxu sacaba la tripa del mal añu y estremábase pelos arreventones na comida y na bebida.

La cocina d'estes feches tien comu pegollu o platu principal el gochu en toles sos variantes: sopa de fégadu, picadiyu, butiellu o botiechu, morcón, pote d'antroxu, rapón, borona o bollos preñaos, etc. El postre tradicional son los frixuelos o fayueles y les picatostes o rustidos, bollines y buñuelos de vientu.

Pero les celebraciones aniciaben antes. N'Asturies yera costumbre muy xeneralizada que los Compadres xuntárense el penúltimu xueves y les comadres l'últimu enantes de Cuaresma. Lo de los paisanos, que se

celebraba con muncha folixa y batoriciu nel pasáu, fae ya 100 años que se perdió del too, pero les muyeres siguieron celebrándolo .

Güei'l xueves de Comadres sigue siendo fiesta perimportante na Pola Siero (conservase'l recorriu y la celebración, pero sin el sentiú tradicional) y en Xixón onde perduró la costume de reunise les muyeres, sobre too poles cigarreres y les pescaderes, y onde cada vegada se mueven más d'espicha, a cenar el menú d'Antroxu o de discoteca, que la última moda nesti día son los emporricamientos masculinos, fechos por rapazos profesionales d'ello.

Los disfraces o mázcares son lo más señero del Antroxu. Nel principiu, tiznabase la cara de negro con un corchu untáu en ciescu o faciense dos furacos nun cartón, trapu o madera, a guisa caretu. Les mázcares tradicionales yeren d'animal , con peyellos d'oveya o tiestes d'osu o mula y teles pal cuerpu. Lo más estendió yeren los zarrapastros, probones o antroxos, que yeren del xéneru de los guirrias y zamarrones que víamos pel Aguinaldu, y que carreten tamién cencerros, tosquiles,y fardeles...La inversion de valores ye santu y seña del Antroxu y por eso una de les práctiques más estendies yera la de cambiase de home pa muyer y de muyer pa home. Ün de los personaxes más frecuentes yera'l de la Destrozona. Tamién yeren típicos los vieyos gurrumbos, los barberos, mélicos, cures, militares, etc.

Na actualidá amás de les mázcares individuales, y los neños mazcaraos de lo que Walt Disney ponga de moda esi añu abunden tamién los grupos d'indios, pirates, bruxes, payasos, cariocas, animales, con abundante presencia de elementos animaos.. La escenografía algama a monumentos, edificios, coches , cases y calles, sobre too n'Avilés, Xixón y Mieres .

L'Antroxu arranca la mazcara cotidiana de la xente y descubre'l rostru de los suaños. El visitante qu'arribe a cualquier puntu de la xeografía asturiana en febreru puede tar seguru de qu'algamó bon puertu y que retornará, si nun decide quedar, col embruxu la folixa nos güeyos.

Los peleles, que yeren figures humanes de paya o trapu, manteabense, insultabense, apaleabense y acababen quemaos, tiraos al mar o enterraos. Nel papel de chivu espiatoriu alcontrábamonos delles vegaes gallos o gatos, col mesmu destín quel pelele. A partir del sieglu XIX xeneralizase'l Entierru la Sardina, que ye'l que güei s'estila.

Pero el mayor bulliciu del Antroxu faíenlu les comparses, que yeren procesiones de xente mazcarao, que recorrén les calles cantando, baillando y faciendo bromes pesaes y burles a toul que se cruzara. Los estrumentos musicales preferíos yeren lates, sartenes, cencerros, cuernos, pitos y turullos.

Pa Caro Baroja, la "carnálit" opuesta a la "spiritualit", implica tamién faer actos irracionales, locos, invertir l'orden de les coses, faer de la confusión un estáu d'alegría. Un estáu nel que ta too permitío , especialmente l'humor, la ironía, la sátira. Les coples ocupen un papel relevante na folixa: canténse y cuéntense les interioridades de la vida privada y ponense a caer de un burru los personaxes públicos, denunciase, lamentase, criticase,...

L'Antroxu tuviera prohibíu munchu tiempu por dures ordenances y reglamentaciones. Asturias recuperólu colos ayuntamientos democráticos nos años 80. La so importancia queda reflexada en que munches villes cambiaren nel calendariu la fiesta llocal por esta folixa. Nun somos Ríu, pero reímonos muncho.

Mitoloxía y Creyencies Populares

Inda nel sieglu VI de la nuesa Era, Martín Dumiense na "Correctione Rusticorum" con dergaba los vezos de los ástures de poner veles nes fontes, árboles y cruces de caminos, asina como l'adorar a les piedres, toos ellos llugares onde se manifestaben les divinidaes. Sigún foi cuayando'l cristianismu, les vieyes deidaes foron arrexuexaes como mitos y supersticiones, anque caltendránse asina con puxu fasta bien entráu'l sieglu XX.

Llargu y abegosu foi'l procesu cristianizador d'Asturies. Mentantu les clases señoriales y cultes, abrazaben con entusiasmu la fe oficial, el pueblu caltenía un sincretismu relixosu que s'espeyaba en toles manifestaciones del so mundu espiritual, pues mesmo qu'aconteció cola romanización, la llesia foi adaptando'l procesu cristianizador a les condiciones de cada sociedá. Asina tenemos como los vieyos llugares sagraos son convirtiéndose en sitios de cultu pola nueva relixón: montes, fontes, cueves, cruces de caminos, dólmenes y fasta castros acueyen ermites, capiyes, cruces o cruceros, símbolos visibles del reináu de Cristu na tierra. Esta persistencia de les antigües creyencies vese nos escritos del Obispu Aponte de Quiñones que nel sieglu XIV afirmaba que la fe cristiana "se mantenía de milagro en Asturias rodeada de la común ignorancia". O como nel sieglu de les lluces, el XVIII, l'Obispu González Pisador ellaboraba unes "Constituciones Synodales del Obispado de Oviedo", cola fin d'esaniciar la lliberalidá de les costumes sexuales de los asturianos de la dómina y los resclavios del paganismu panteista qu'entá alendaba ente la xente del País. Esti sistema míticu asturianu ta emparentáu colos sos homólogos de la Europa Atlántica na que, como afirma Ramón Baragaño "predomina la raigambre céltica". Y dientro d'esti sistema, ye necesariu faer una referencia a los seres míticos asturianos, quiciabís el so elementu más popular. Son seres qu'habiten enxuntu a los asturianos tola xeografía máxica del País: seres relacionaos con fontes y cueves (la xaná, el cuélebre), cola mar (el pataricu, la serena, l'home marín), col bosque (el busgosu o mofosu), cola montaña (Xuan de la Borrina), coles nubes y la tuena (el nuberu), col llar y l'actividá humana (el trasgu, el suminicu), cola muerte (el güercu), la güestia, la guaxa, el carru la muerte), ensin función determinada (el díañu burllón, el pesadiellu, l'home llobu). Son seres, xunta animales con virtúes humanes y, dacuando máxiques, que poblen la bayurosa lliteratura popular asturiana, tresmitida pente los sieglos nos llabios de los homes y muyeres d'esta borriosa tierra.